

نویای خمسہ سی نینگ حیرة الابرار داستانیده قوللنیلگن قافیہ حرفلری

نجم‌الدین یولداش*

خلاصه

امیرعلیشیرنویای تورکی-اؤزبکی و فارسی تیللریده اوتتیزدن آرتیق شعری و نثری اثرلر تورلی شپوهلرده ايجاد ایتکن. اؤزبک تیلیدهگی اثرلری فارسی تیلیدهگی یازگن اثرلریدن کؤپراق بولگن نویای نی تورک-اؤزبک تیلی و ادبیاتی نینگ اساسچی سی و رواج بپرووچیسی دپسک خطا قیلمه گن بوله میز.

اوشبو تیارلنگن مقاله ده اېسه نویای نینگ بیریک اثری خمسہ نینگ بیرینچی داستانی حیرة الابرا ده قافیہ حرفلری کؤرسه تیلگن. نیمه اوچون که قافیہ شعرده نثر دن انچه گینه یوکسک راق و معنا و محتوا جهت دن هم گوزهل و اوستون دیر. شواوچون شعر نینگ نېچه تماندن یوقاری سطحده تورگنلیگی سېزله دی. که اولر سؤزلر اویغونلیگی، خیال انگیزلیک، وزن، قافیہ و تېنگلیکدن عبارت دیر.

بومقاله ده بیرینچیدن نویای نینگ خمسہ سی و حیرة الابرار حقیده قیسقچه معلومات بېریلیب، قافیہ تعریفی و خصوصیتلری آچیق لیب و سونگ شعری مثاللر آرقه لی قافیہ حرفلری اینقلندی.

کلیدی سؤزلر: روی، تاسیس، دخیل، ردف، قید.

Nevayî'nın Hayretü'l-Ebrâr Destanında Geçen Kafiye Harfleri

Özet

Mîr Ali Şîr Nevayî, Özbek Türkçesi ve Farsça dillerinde, manzum ve mensur eserleri dahil, türlü şivelerde otuzdan fazla eser ortaya koymuştur. Onun Özbekçe eserlerinin sayısı Farsça eserlerinin sayısından bir hayli fazladır. Nevayî'yi Özbek Türkçesi edebiyatının kurucusu, bununla birlikte onun bu edebiyatın yaygınlaşması için çaba gösteren bir isim dersek yanılmamış oluruz.

Bu çalışmada ise Nevayî'nin muazzam eseri olan Hamse'nin ilk destanî Hayretü'l-Ebrâr'da kafiye harfleri gösterilmiştir. Kafiye şiirde düzyazıdan daha yüksek düzeyde, anlam ve içerik bakımından da güzel ve yüksek seviyededir. Böylece birkaç bakımdan şiirin üst seviyede olduğu hissedilmektedir ki sözcüklerin uyumu, imgelem, ölçü, kafiye ve denkliğin bunların birkaçı sayabiliriz.

* Afganistan-Takhar Üniversitesi, Özbek Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

Bu çalışmada ilk olarak Nevayî'nin Hamse'si ve Hayretü'l-Ebrâr destanî hakkında kısa ve net bilgi verilmiş, kafiye tanımı ve özellikleri açıklanmış bununla beraber şiiri örneklerle kafiye harfleri teşhis edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Redif, kurucu, dâhil, zarf, bağlaç.

The use of rhyming letters in the stories Hayratul-Abrar of Nawayee

Abstract:

Amir Alishir Nawayee has created over thirty poems and prose pieces of artwork in both Turkish-Uzbek and Persian-Dari languages in different forms. Due to his massive contribution in Uzbek language, as compared to his Dari works, he holds popularity as the founder and extender of Uzbek language and literature. In this article, the great work of art from AliShir Nawayee Khamsa's first story namely Hayratul Abrar, has been explored for rhyme sound patterns. Since rhymes are more significant in poems rather than prose and in terms of meaning and content more beautiful, these poems superiority is expected in several aspects over his other poems. These aspects include; clarity of words, fantasies, meter, rhyme and equality. In this research paper, firstly a brief introduction about Nawayee's Khamsa and Hayratul Abrar is presented, description and features of rhyme has been elicited and then the rhyme sound patterns have been identified with extensive poetic examples .

Key words: RAWI leters, TESIS leters, DAKHIL leters, RIDF leters, QAYD leters,

کیریش

امیرعلیشیرنویسی سیاست، ادب، فن و بدیعیات ساحه‌سیده کتته ایزقالدیرگن و تېنگی یوق سیمالردن بیرى بولگن، اونینگ تورک-اوزبیک تیلی وادبیاتی نینگ رواجلەنیشی و باییشیگه قوشگن اولوشی جوده اولکن دیر. دېمک نویسی باشقه کۆپ ملت شاعرلری کبی ایککی تیللی شاعرصفتیده هم تورکی-اوزبیکى و فارسی-دری تیللریده ایجاد اېتیب اوزیدن منگو اثرلرقالدیرگن. جمله‌دن اونینگ بیریک اثری خمسه بولیب، بېش داستان «حیرت الابرار»، «لیللی ومجنون»، «فرهاد و شیرین»، «سبعه سیار» و «سد اسکندری» دن عبارت دیر.

نویسی خمسه‌نینگ وجودگه کبلیشی تورکی خلقلر، اینیقسه اوزبیک ادبیاتی تاریخیده بویوک حادثه حسابلنەدی. خمسه طفیلی اوزبیک ادبیاتی دنیاده‌گی اینگ ابلاغار ادبیاتلر قطاریدن اوزین آلگن. قافییه علمی حقیده بیزنینگ آنه

تېلميزا وچون كوزگه كورينرلى بير ايش بولمه گنى باعث خمسه نينگ بيرينچى داستانى بولگن حيرت الابرار ده قافيه حرفلى عنوانى آستيده بومقاله يازيلىب چيقدى .

همده قافيه علمى قديم زمانلردن بېرى ادبى فن بېلىمدان وضيالى لرى تمانيدن عروض علمى بيلن گاهيده مستقل بيرعلم دېب، قبول قېلىنگن . مثال صورتده بعضى لرى، قافيه نى عربلار اسلام دن آلدن تانيديلر دېب سۆزبوريته ديلر . باشقه تماندن بونده ي ايشانيشمميز كيره ك كه عرب اولوسى وزن دن ايلگرى عرب تىلى توزيلىشى ويسه ليشيگه دليل قافيه نى تانيگنلر .

دېمك ايتيب اوتيشمميز كېره ك كه اوشبو تحقيقى مقاله كتابخانه اي يوسوننده يازيلىب قافيه حقيده كېره كلى معلوماتلر بېر يلىب، سۆنگ قافيه حرفلى حيرت الابرار داستانيده گى شعر لريده كۆرسه تيلگن دېر .

خمسه

خمسه عليشير نوايى نينگ قلمى بيلن يازيلگن بېش داستان « حيرة الابرار»، « لىلى ومجنون»، « فرهاد وشيرين»، « سبعة سيار»، و « سدا سكوندرى» دن عبارت شاه اثر دېر .

نوايى اؤز خمسه سيني 1483-1485 يىللر اياچيده يازيب تاممليدى . «خمسه» 26415 بيتنى اؤز اياچيگه آله دى . نوايى، فارسى شعر يتيده خمسه يره تيش معجزه اېكنينى انگله گن وشوعنعه گه قوشيلگن حالده اوز بيك- توركى خمسه سيني يره تگن نوايى عنعنوى خمسه يازيش قابغيده چيقه دى واسلا فلرگه تنقيدى كوز بيلن قره دى . «خمسه» اوز بيك- تورك ادبياتى نينگ كوز ايلغه مس چوقيسى و جهان مدنيتى خزينه سى نينگ ارزشلى ميراثى دېر (7: 27) .

حيرة الابرار

اوشبو اثر فلسفى، اخلاقى و تربيتى كتاب بوليب مثنوى طرزنده يازيلگن و (3988) و (7976) مصرعدن عبارت دېر . نوايى حيرة الابرار مثنويسيني (هجرى قمرى 888 نچى يىل) نظامى گنجوى نينگ «مخزن الاسرار»، امير خسرو دهلوى نينگ «مطلع الانوار» و عبدالرحمن جامى نينگ «تحفة الابرار» داستانلرى مقابليده يره تگن .

نوايى اوشبو مثنوى سيني اولوغ تينگرى تعالى حمدى وحضرت محمد «ص» نعتى همده نظامى گنجوى، امير خسرو دهلوى و جامى مدحلى بيلن باشله دى وكپين سلطان حسين ميرزا بايقرانى وصف اېته دى . دېمك حيرة الابرار (تورت مناجات)، (بېش نعت)، (اوپچ حيرت) و (ببيگيرمه مقالت دن عبارت دېر) (8: 27) .

قافیه حرفلری

قافیه حرفلری عموماً توققیز حرف بولیب؛ بولردن عبارت: روی، تأسیس، دخیل، ردف، قید، وصل، خروج، مزید و نایره.

قافیه ده اصلی حرف روی دیر. تورت حرف، روی دن آلدین وتوت حرف روی دن سونگ کیله دی؛ روی آلدینگی حرفلر بولردن عبارت:

1-تأسیس، 2-دخیل، 3-ردف، 4-قید.

روی دن سونگی حرفلر قوییده گیلردن عبارت:

1-وصل، 2-خروج، 3-مزید، نایره (4: 171).

عروض وقافیه فننی گه تپگیشلی کتابلرده شاعر قولیدن اوشبو قطعهنی ذکر ایتنگلر:

قافیه اصلیده بیر حرف و سککیز آنکه تبع تورت آلدین تورت کبین بونقطه، اولردایره

اسمی: تأسیس و دخیل و ردف و قید سونگره سونگی ده و وصل و خروج و هم نایر

1-روی حرفی: «روی» سوزی نینگ «روا» سوزیدن آگنلر و «روا» تبوه یو کینی باغله یاتگن اییدن عبارت، شو کی قافیه نینگ اینگ سونگی حرفی نینگ «روی» دپیدیلر. شونگه کوره قافیه نینگ توب بناسی روی بولیب و برچه اشعار بیتلری نینگ بناسی اوشبو حرف ده دیر.

ویاهم بیر سوز نینگ سونگی واکه گه روی دپیدیلر؛ مثلاً: روی قول سوزیده «ل» آت سوزیده «ت» و آچیق سوزیده «ق» دیر (1: 13).

اورنک: اول کیشی اولمه گیدن شاد ابرور کورگن و غاسل و جلا د ابرور

(24:5)

یوقاریده گی بیتده «شاد – جلا د» سوزلری قافیه بولیب، «د» حرفی روی دیر.

اول که اوشه تور باسیبان شیشه نی قیلمس ایاق زخمیدین اندیشه نی

(5: 25)

بو بیتده « شیشه- اندیشه» سۆزلىرى مقفا بوليب، «ه» حرفى روى دير.

روى تورلىرى

الف. اصلى روى

ب. غيراصلى روى

ج. معموله قافيه (جعلى قافيه)

الف اصلى روى

فارسى اولدى چو الرغه ادا توركى ايله قيلسام انى ابتدا

(5: 18)

يوقاريدىكى بيتده « الف » حرفى «قضا والضحي» كلمه لريده اصلى روى دير.

يولنى يمان يخشى سيدن پيمه غم بسم الله دېگيل و قوئغيل قدم

خير و ثناء لمفيص الكرم كيم كيرمى دين ابرور اېب محترم

(6: 189)

يوقاريدىكى بيتلرده « م » حرفى « غم- قدم » و « الكرم- محترم » سۆزلىرىده اصلى روى دير.

ب. غير اصلى روى : روى حرفى نينگ اورنيدى كېلگن حرف، غير اصلى روى دېيله دى؛ مثلا:

مهوشا، سرو قدا، لاله رخا، سيم تنا! چاره كيم، قالمه دى، صبريم غم هجرينگ ده ينا

اختر سعد سېنينگ دېك كه توغوبتور گوبى كيم، قوباش اپردى اتاو تولون آى اپردى انا

(9: 78)

يوقاريدىكى ذكر اېتيلگن بيتلرده « تنا- ينا » سۆزلىرى نينگ « الف » حرفى اصلى بولمىگن ؛ مگر اولر نينگ روى

توزگنلر. شو اوچون ايتمه آله ميز كه « الف » حرفى، نفس كلمه دن بولمىه انا كلمه حرفلريدن حسابلنگن.

ج. معموله قافیه (جعلی قافیه): معموله ویا جعلی قافیه دېکنده، روی حرفی، شاعرینګ توغمه آنګی محصولی واسطه سیده وضع بولیب، اصلی روی بولمه گن حرفنی شعراوچون روی توزه ته دی. نتیجه ده، کېلتیریلگن قافیه نینگ لطافت یا ابداعیلگی آچیق سبزیله دی. وتورلی یوللر واسطه سیده یوزه گه کېله دی (1: 15).

اؤرنک:

لولاک لما خلقت الافلاک	ای دېب صفتینگده اهل ادراک
اول یولده که عاجزاؤلدی ادراک	افلاک نېچوک که خاک راهینګ
بس دور گوهم حدیث «لولاک»	دېسم افلاک اېرور طفیلینګ
قدینګ چمنیده ایککی خاشاک	طوبا بیله شاخ سدره کېلدی
بې باکلیدین انګه نې باک	کیم توتسه شفاعتینګ امیددی
صبح اېنتی یقانی غصه دین چاک	چون شام عروج قیتتینګ بات
جزعجز ایله عذر ماعرفناک	وصفینگده نې ایتقی نوایی

(9: 301)

«لولاک و عرفناک» سؤزلری نینگ ایککاوی، جعلی (معموله قافیه) دپیلگن؛ چون «لولاک» و عرفناک» سؤزلرده- گی «ک» حرفی حقیقتا تینگلاوچی ضمیری بولیب کلمه نینگ اصلی حرفی دپیلمه دی، بلکه مهارت بیلن قافیه توزیلگن.

2. تأسیس حرفی: تأسیس لغتده اساس قویماتق واستوار قیلش، قافیه حرفلردن روی دن آلدین کېلگن «الف» حرفیگه تأسیس دپیلده دی. «روی» بیلن تأسیس آره سیده، بیر حرف کېلتیریلده دی؛ مثلاً: آچر- ساچر سؤزلریده گی «چ» حرکتلی حرفلردن ایلگری «الف» حرفی تأسیس دیر (1: 15).

اؤرنک:

تولکو وایت کولگو اېشیکین آچر شېرکورونگوچ اولوس آیودین قاچر

(6: 35)

ياريمى يېرده ياريمى يوقارى او ياريمى ده كه بولوب تاشقارى

نكتهى بس طرفه قازيلغان اېدى چواوقوديلر بو يازيلغان اېدى

(6: 369)

يوقاردهگى بيتلردهگى « يوقارى- تاشقارى » سوزلريده «الف» حرفى كه «ر» تاووشدن ايلگرى تورگن تاسيس حرفى دير.

بويله دېبان قيلدى اشارت انگه عذرغانې حد عبارت انگه

(6: 539)

يوقارندهگى ايتيلگن بيتلردهگى « فايق- لايق» و « اشارت»، عبارت سوزلريده «الف» حرفى كه «ى و ر» حرفيدن ايلگرى تورگن دير، تاسيس حرفى دپيلهدى.

جسمى سبو چيىكالى كامل بولوب مى غا اوزاتى كىى حامل بولوب

تارتيبان اېل ظرفينى ميخانهدين جرعه تهين چيىكالى پيمانهدين

(6: 468)

« كامل- حامل» سوزلرده الف كه حركتلى « م» تاووشيدن ايلگرى تورگن دير، تاسيس حرفى بولهدى

ايتيش كيرهك، تاسيس حرفى قافيهنينگ باشلنغيچ اساسى تاووشى دير. وهربيرحرف تاسيسدن آلدن سوزاورگانيزميدن حسالهنيب كيلسه قافيهكه تېگيشلى ايمس. شو اوچون اوشبو حرفنينگ تاسيس ديگنلر.

3. دخيل حرفى: دخيل لغتده كيرووچى ودخال قيلهديگن معناسيده كېلگن، قافيه اصطلاحيده روى بيلن تاسيس

اورتھسيده تكرارلنووچى اونلى وياونداش حرفكه دخيل دپيلهدى؛ مثلا:

ضعف ايله هوش اورنيگه كيلمهيين تانگغاچه اويقوكوزيگه كيلمهيين

تانگلا قيليب سيرمدارس ارا مدرسه لار ايچره مجالس ارا

(6: 414)

« ر- ل » دن آلدینگی « الف » حرفی مدارس- مجالس سوزلریده تأسیس حرفی دیر. تأسیس بیلن روی آره سیده کپلگن حرکتلی « ر- ل » حرفلی دخیل دپله دی.

4. ردف حرفی: ردف لغتده بیرار نپرسه نینگ آرقه سیدن کیریش. قافییه اصطلاحیده، آلدینگی حرفی مضموم بولگن حرکتسیز « واو »، آلدینگی حرفی مفتوح بولگن حرکتسیز « الف » و آلدینگی حرفی مکسور بولگن « ی » روی دن ایلگری کپلسه ردف دپله دی.

ردف نینگ اوچ توری بار:

الف. اصلی ردف

ب. زاید ردف

ج. مرکب ردف

الف. اصلی ردف: روی بیلن اوزلوک سیز وی فاصله یانده شیب کپلگن « آ »، « او » و « ای » مد، حرفلر اصلی ردف دپله دی.

قرن ایل دوران تاییبان اقتران یابولوبان بیرکیشی صاحب قران

کونگلی بولوب مسکن ماوای علم قطره کپی پیکری دریای علم

(6: 415)

« آ » مدحرفی « اقتران- قران » سوزلریده اصلی ردف دیر.

دوریده هربرجیغه انداق عروج کیم قالیبان آستی ده « ذات البروج »

ارکی بییک راک توققوز افلاکدین اوله که گردون کره ای خاکدین

« او » مدحرفی « عروج- بروج » سوزلریده اصلی ردف دیر.

ایسته بان اؤتمک بارویوق دین دلیر اوله که سید حسن اردشیر

(6: 551)

«ای» مدحرفی «دلیر- اردشیر» سۆزلرده اصلی ردف دیر.

ب. ایککینچی سی زاید ردف: روی حرفی بیلن یوقاری اونلی لر «ا»، «و» و «ی» اؤرتیه سیده کبلگن حرکتسیز حرفل دیر؛ مثلاً: «ف» و «خ» حرفلری «تافت»، «دوست» و «آمیخت» سۆزلریده (2: 16).

اؤرنک:

خیلی آچیبان طمع آغزینی آچیبان آیله دیلرملکنی یپر بیله تپنگ

شه کوزیگه اوترو ده کاشانه ای اوچرهدی و هرایوی ویرانه ای

(6: 223)

«گ» حرفی روی «پی» حرفی اصلی ردف و «ن» حرفی زاید ردف دیر.

ج. اوچینچی سی مرکب ردف: اصلی وزاید ردف نینگ بیغیندیسی مرکب ردف دیبله دی؛ مثلاً: «گریست و بزبست» سۆزلریده «ت» حرفی روی «س» حرفی زاید ردف «ی» حرفی اصلی ردف و «ی» و «س» بیغیندیسی مرکب ردف دیر (3: 106).

هرنی که مرغوب ابرور نفس نینگ تاپیلیب اول بزم ده بیر یوق که مینگ

تیل باری اول دپ که دپمک خوب اېمس کوزکورویان آنی که مطلوب اېمس

(6: 315)

«نینگ- مینگ» سۆزلریده «گ» حرفی روی، «ی» حرفی اصلی ردف و «ن» حرفی ردف بولیب «ی» و «ن» بیغیندیسی مرکب ردف دیبله دی.

زاید ردف نینگ آلتی حرفی بار: خا، را، سین، شین، فا، و نون

«ر» حرفی اوچون: «یورت، تورت، آرت، تارت».

«ن» حرفی اوچون: «آنگ، تانگ، اونگ، سونگ».

«س» حرفی اوچون: آست، اوست».

ايتيش كيرهك كه زايد ردف نينگ آلتى تاووشى بار. وهريرينى « » حرفلى بيلن مقفا قيبلىب كپلتريلسه كميده اون سكيكيزقافيه توزوليشى حتمى دير، ليكن شعرى اورنك تاپيش جوده قيبين دير (1: 19).

قيد حرفى: قيد لغتده حيوانلراياغيگه باغلنهديگن ايپ، قافيه اصطلاحيده روى حرفيدن آلدن فاصله سيز كپلگن هر بيرحركتسيز غيرمد (واى) تاووشى نينگ قيد ديديلر.

قيد حرفلى عجم سوزيده اونته ديبيلگن. اما عربيچه سوزلرده ص، ك، ل... هم كپلگن اوشبو ذكرا بتيلگن تورت حرف دايمي روى دن آلدن كپلهدى. ديمك: قيد حرفى اوچون اوز بيكچه سوزلرده فقط گينه «ى» و «ن» تاپيلگن، باشقه حرفلر عربيچه و فارسچه سوزلرده ايشله تيلگن؛ مثلا:

مختلف احوال اولوب اهل قريش بعضى اولوب غمزدهده بعضى عيش

(214 :6)

اورنكلر:

«ى» حرفى اوچون:

هر عملى كيم كيشى خير آيله گاي كامى بو كيم روضه ده سير آيله گاي

(208 :6)

«ن» حرفى اوچون:

گرچه تجارته بولوب مايه سنج كيم قرا توفراق دين آينده گنج

(215 :6)

«ج» حرفى اوچون:

آيلهدى اسناد اوزيگه اجرينى يوقسه اول- قيلغوسى دورزجرينى

(304 :6)

«خ» حرفی اوچون:

کورگوزوبان برق بولوتدین درخش قطره حضرچشمه سی دپک روح بخش

(266 :6)

«ر» حرفی اوچون:

نعلینی گرتاج شرف قیلدی عرش قیلدی علی نعلیغه اپگیننی فرش

(222 :6)

«ز» حرفی اوچون :

قاییسی شبستانیغه که اول قیلدی عزم بزومی یپریده بو داغی توزدی بزم

(231 :6)

«س» حرفی اوچون:

لفظلری بی مزه ترکیبی سست ناسره معنا و ادا نادرست

(247 :6)

«ش» حرفی اوچون:

زال قیزی هرنبچه کیم بولسه زشت باردورانینگ کوزیگه حوربهشت

(263 :6)

«ص» حرفی اوچون:

گه قیلیب هر بییری بنا یپر قصر هر بییری زیب ایچیندا زینت عصر

(22 :6)

«ف» حرفی اوچون:

کنم عدم گلشنی ایچره نهفت غنچه لراپردی باریسی ناشگفت

(239 :6)

«و» حرفی اوچون:

اختریغه چون بیتیان مونچه زوج ظاهر اولوب بحر عنایت قه موج

(227 :6)

«ه» حرفی اوچون:

گنبد مین بیله طاق سپهر کیم انکه جمع انجم ابرورشمه- مهر

(198 :6)

روی دن سونگ کبله دیگن حرفلر:

روی دن سونگ کبله یاتگن تورت حرف بولردن عبارت: وصل، خروج، مزید و نایره.

1. وصل حرفی: وصل لغتده ابریشیش، بیتیشیش. قافیه اصطلاحیده فاصله سیزروی حرفیگه تاقیله دیگن حرف دیر.

و حرکتسیز روی گه ایلنتیره دی؛ مثلا:

کیم بو حصار اولسه انینگ مامنی اوغریدین ایمین بؤلویان مخزنی

(289 :6)

یوقاریده گی بیتده گی مامنی و مخزنی کلمه لرده «ن» حرفی روی و «ی» حرفی وصل دیر.

کیم نپچه کون رنج نهانی چپکای آب حیات اېسته و جانی چپکای

(541 :6)

یوقاریده گی بیتده گی نهانی و جانی کلمه لرده «ن» حرفی روی و «ی» حرفی وصل دیر.

2. خروج حرفی: خروج لغتده چیقیش، تشقیری کبتماق، قافیه اصطلاحیده وصل دن سونگ فاصله سیز کبله دیگن

حرف «خروج» دپیلده دی؛ مثلا:

گل ایاغیغه سوو قویوب باشینی باشینی قوی بو اوشاق تاشینی

(264 :6)

یوقاریده‌گی بیتده‌گی باشینی وتاشینی سۆزلریده «ش» حرفی روی، «روی» حرفی وصل و «نی» قوشیمچه‌سی خروج دیر.

کېلگۆچی بوخسته غم آبادیغه کېتمه‌گی خود کېلمای اینیگ بادیغه

(6: 544)

یوقاریده‌گی بیتده «د» روی «ی» حرفی وصل و «غه» قوشیمچه‌سی خروج دیر.

3. مزید حرفی: مزید لغتده کۆپیماق وکۆپیتیش. قافییه اصطلاحیده اېسه خروج دن کېین تاقلیب کېله‌دیگن حرفگه مزید دپيله‌دی. مزید حرفی نینگ شواوچون مزید دېگنلرکه عرب شعریتیده قافیت حرفلری نینگ اېنگ سونگی حرفی دیر. عجم مقفا سۆزلردیده بیرتاووش آشیریلگن دېب اتلگن؛ مثلاً:

بوغداي کېبی نېچه قارولایین سامان کېبی نېچه ساورولایین

(6: 331)

یوقاریده‌گی ایتیلگن بیتده‌گی قاورولایین و ساورولایین سۆزلریده «ر» حرفی روی بولیب «و» حرفلری وصل و «ل» حرفی خروج و «یین» قوشیمچه‌سی مزید دیر. دیمک مزید حرفی نینگ قافییه‌ده رعایت قیلش لازم دیر.

4. نایره حرفی: لغتده هورکه‌دیگن، بیراق لشووچی معناسیده کېلگن، قافییه اصطلاحیده مزید حرفیگه تاقلیب کېله‌دیگن بیریاکه نېچه تاووشدن عبارتدیر؛ مثلاً:

نظم آنگا گلشن ده آچیلماغلیغی نثرقرا یبرگه ساچیلماغلیغی

(6: 244)

یوقاریده‌گی ذکر بؤلگن بیتده‌گی آچیلماغلیغی و ساچیلماغلیغی سۆزلریده «آ» اصلی ردف، «چ» روی، «یل» وصل، «ماغ» خروج، «لی» مزید و «غی» قوشیمچه‌سی نایره دیر.

نتیجه

نظام الدین امیرعلیشیرنویایی هجری قویاش بیلی 17نچی رمضان آیی، 844تاووق بیلی (میلادی 9نچی فبروی آیی، 1441-بیلی) ده خراسان دولتی نینگ بیریک شهری هرات نینگ بیرناحیه سی باغ دولتخانه دېگن جایده توغیلگن. او علم و عرفان، هنر و ادبیات بېشیکگی بولگن هرات شهریده وایه گه بیتیب باله لیکدن علم و عرفان بیلن قیزیقیب تورلی ساحه لرده علم اورگه نیش گه اورینه دی.

امیرعلیشیرنویایی باشقه کوپ ملترشاعرلری سپنگری ذواللسانین شاعرصفتیده تورکی-اوزبیک و فارسی-دری تیللریده ایجاد ایتهدی. شونینگ اوچون خمسه، گوزهل صنعت لردن توله بولگن شعرلرکه (25620) بیتنی اوزایچیگه آلگن بیرکتنه اثربولگنی باعث، بو مقاله خمسه نینگ بیرینچی داستان حیره الابراده قافیه حرفلری عنوانی آستیده یازیلگن دیر.

حیره الابراده قافیه حرفلری (تاسیس، دخیل، ردف، قید، روی، وصل، خروج، مزید و نایره هر بیر بیتده کورسه تیلگن دیر. دېمک نویی خمسه سی قافیه حرفلری اوچون بیرارزشلی دیوان بولیب اوشبو مقاله قافیه علمی اوچون کوپ وپترلی بولمسه هم آزگینه فایده لی دېب امیدده من.

قیناقلر

1. قانت، قمرالدین. (1392). **ادبی فنلر (عروض و قافیه)**. نشریه آزاد میمنه فاریاب.
 2. کامل، احمد نژاد و شیوا کمالی اصل. (1385). **عروض و قافیه**. تهران: آبیژ.
 3. کامل، احمد نژاد. (1382). **فنون ادبی**. تهران انتشارات پایا.
 4. مددی، حسن. (1385). **عروض و قافیه**. تهران: چاپخانه تجربه.
 5. نوایی، نظام الدین میرعلیشیر. (1369). **خمسه**. (بیرینچی حیره الابرار داستانی). عبدالغفار بیانی اهتمامی بیلن. کابل: دولت مطبعه سی.
 6. نوایی، نظام الدین میرعلیشیر. (1393). **خمسه**. (بیرینچی حیرت الابرار داستانی). مهتم ونشرگه تیارلاوچی: عبدالله روین، کابل: افغانستان امیری باسمه خانه سی.
 7. نوایی، نظام الدین میرعلیشیر. (؟). **خمسه**. تاشکیپت: اوزبکستان جمهوریتی.
 8. نوایی، نظام الدین میرعلیشیر. (1389). **قیرق حدیث (اربعین)**. نشرگه تیارلاوچی: غلام سخی وکیلزاده اندخویی، کابل: عزیزی باسمه خانه سی.
- _____ 1385. **غرایب الصغر**. نشرگه تیارلاوچی نورالله آتای. مالیزیا: جهانی همکارلیکلر اداره سی نینگ نشری.
10. واصفی، میراحمد خسرو. (1395). **(عروض و قافیه در شعر فارسی دری)**. کابل: انتشارات فرهنگ. مطبعه کاروان.